

DOI 10.31558/2519-2949.2018.2.6

УДК 328.185-048.66 : 323.212/.213](438)

Кабанцева І. А., Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

НЕФОРМАЛЬНИЙ КОНСТРУКТИВНИЙ ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА VS НЕФОРМАЛЬНИЙ ДЕСТРУКТИВНИЙ ІНСТИТУТ КОРУПЦІЇ: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД МІЖІНСТИТУЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Досліджується роль в антикорупційній протидії неформального конструктивного інституту громадянського суспільства. Акцентовано, що громадянський активізм може стати рушійною силою в запобіганні недоброчесності в політиці, а інертність громадянського суспільства тінює політичну систему, зумовлює корупційне «захоплення» держави зацікавленими політико-економічними акторами. На прикладі Польщі показано можливості громадянського суспільства в реалізації антикорупційних механізмів. Досліджено: як відбувалося становлення польського громадянського суспільства та які чинники вплинули на його еволюцію; якими є масштаби політичної та ін. видів корупції у цій країні; як змінювалася динаміка корупційних практик; якою є роль саме інституцій громадянського суспільства Польщі у протидії корупції.

Звернено увагу на рівень корупції у Польщі та основні її прояви. Досліджено діяльність інституцій польського громадянського суспільства як акторів антикорупційної протидії. Відзначено, що антикорупційну активність характеризує лише одиничні з асоціацій, фондів у Польщі; більше уваги теми корупції приділяють партії та медіа. Відзначені проекти Фондації ім. С. Баторія, Гельсінського Фонду з прав людини, Асоціації лідерів локальних громадських груп та Transparency International – Poland. До успішних антикорупційних проектів громадянського суспільства віднесено програму «Відповідальна держава» Фондації ім. С. Баторія (моніторинги «Барометр корупційного ризику в державних закупівлях», «Моніторинг кандидатів на державні посади» та ін.). Відзначено, що польський «третій сектор» не має стабільного фінансування; домінують державні кошти у бюджеті організацій, що є певним недоліком для антикорупційних НУО. Акцентовано, що польські громадяни дуже зрідка мобілізувалися саме проти корупції, хоча інші теми (реформа судоустрою, жорсткішання законодавства про аборти тощо) викликали масові акції протестів. Констатовано невисокий рівень залученості польського «третього сектора» до вироблення антикорупційної політики. Водночас акцентовано, що Польща для України є добрим прикладом того, які завдяки активному громадянському суспільству змінюється вектор розвитку держави та повертається увага до проблем належного урядування.

Ключові слова: громадянське суспільство, корупція, Польща.

Громадянське суспільство в класифікації політичних інститутів відноситься до різновиду неформальних конструктивних. Водночас корупція з позицій методології неінституціоналізму постає як неформальний деструктивний інститут. Вимальовується модель, у якій певним чином вступають у взаємодію більш чи менш активний конструктивний інститут із більш чи менш руйнівним деструктивним інститутом. Форми такого міжінституційного співіснування-протистояння в межах площини конкретної політичної системи напряму узалежені від міри активності, послідовності саме конструктивного інституту громадянського суспільства. Адаже тиск, нагляд організованої спільноти, яка «живе» єдиними принципами транспарентної політики, створює мінімальні можливості для корупційних практик у політиці, бізнесі, громадському житті тощо.

Відзначимо, що навіть тим державам, які мають сильні громадянські суспільства, не вдалося виробити таку систему механізмів, яка б цілковито убезпечувала спільноту від непрозорості, недоброчесної політики. Але їх досвід засвідчує: громадське суспільство як контролер здатне істотно зменшувати корупцію. Польща є серед тих держав, які досягли за останні десятиліття певного успіху в зменшенні корупційних практик. Не в останню чергу це уможливилось завдяки активним громадянам, згуртованих ідеєю модернізації своєї країни, але водночас потребує вивчення, якою ж була антикорупційна роль громадянського суспільства, оцінити її значимість. Структуруємо вклад матеріалу за трьома блоками: 1) як відбувалося становлення польського громадянського

суспільства та які чинники вплинули на його еволюцію; 2) якими є масштаби політичної та ін. видів корупції у цій країні; як змінювалася динаміка корупційних практик; 3) якою є роль саме інституцій громадянського суспільства Польщі у протидії корупції.

Хоч істотним рушійним чинником еволюції польського громадянського суспільства були події кінця 1980-х років, передумови його розвитку доцільно вбачати в історичному минулому Польщі. Звернемо увагу на кілька аспектів, відзначених дослідниками.

1) С. Чекаленко [15, с. 264] вважає, що на формування громадянського суспільства в Польщі вплинуло довготривале протистояння суспільної самоорганізації та ворожої щодо неї держави, яке формувалось із XVIII – XIX століть, ще під час поділів Польщі. Тоді, на думку дослідника, об'єднавча активність стала інструментом національного відродження поляків; цей процес відбувався у всіх сферах громадського життя – в економічній взаємодопомозі, освіті, культурі, релігійній активності тощо.

2) Г. Зеленько [6, с. 13–14] відзначає вплив на становлення громадянського суспільства у Польщі т. зв. «першої хвилі демократизації» (1918–1932), коли не тільки у Польщі, але в деяких інших центрально-європейських державах запроваджувалися парламентські республіки, інститут виборів, еволюціонували політичні свободи, інтенсивно розвивалися громадські організації, політичні партії. Дослідниця підкреслює значення збереження упродовж періоду існування соціалістичної системи в Польщі вагомого приватного сектора, що забезпечувало психологічні, матеріальні умови для оформлення громадсько-політичних рухів.

3) Ю. Якименко відзначає, що Польща увесь період контролю з боку СРСР, виявляла спротив: «не вдалося запровадити масово систему колгоспів, функціонували дрібні приватні підприємства, не вдалося викоренити традиційно велику роль католицької церкви в житті поляків», «тільки Польщею гастролювали у 1967 році «Rolling Stones», тільки варшавське радіо озвучувало альбоми «Pink Floyd», тільки у Польщі був єдиний на всі країни соціалізму недержавний, до того ж релігійний, навчальний заклад (Католицький університет у Любліні) і т. ін.» [16, с. 214]. Це, на думку дослідника, вирізняло Польщу від інших держав соціалістичного табору в Центрально-Східній Європі. У продовження думок Ю. Якименка відзначимо, що ті ніші, ті незалежні формування, які виникали в період насадження соціалізму в різноманітних сферах називали «другим (або паралельним) суспільством», «антиполітикою» (А. Михнік), «островами позитивного відхилення» (Я. Черногурський) або «паралельним світом» (В. Бенда) [15, с. 265]. Безумовно, самвидав, незалежне релігійне життя, незалежні профспілки, дискусійні групи тощо у цей час уже сприяли формуванню альтернативної соціально-політичної культури та свідомості.

4) А. Телегуз [13, с. 13–14] підкреслює, що політично активний сегмент польської спільноти самоорганізовувався ще у 1970-х роках: робітничий, студентський і селянський суспільні рухи, а також вільні профспілки в усіх регіонах Польщі з метою обстоювання демократичних свобод і соціальних прав. Зауважимо: видається, що початки такого руху доречно вбачати ще від 1960-х років, прикладом чому є Познанські протести (1956). Ю. Якименко вказує, що Гельсінські угоди (1975) прискорили процеси самоорганізації: якщо у першій половині 1970-х років опозиціонери організували протестні листи, групи самоосвіти, дискусійні клуби тощо, то в другій половині 1970-х почалася їх відкрита боротьба проти режиму [16, с. 214]. Виступ у серпні 1980 року робітників-суднобудівників у Гданську під проводом Л. Валенси, започаткував широкий громадянський протест у форматі антикомуністичного робітничого руху. Попри заборону (прийняття нового закону про профспілки, 1982 р.) польською владою незалежної профспілки «Солідарність», громадянський протест зберігся упродовж майже семи років у підпільному форматі.

5) Важливою була роль у становленні громадянського суспільства Польщі дисидентських рухів. Для порівняння: в інших країнах Центрально-Східної Європи, за винятком Словенії, сильних дисидентських рухів не було, а у Румунії вони узагалі режимом Н. Чаушеску швидко придушувалися. Дисидентські групи стали своєрідними майданчиками для становлення польського громадянського суспільства.

6) Окремо наголосимо на партійній еволюції, позаяк ті партії, які не здійснюють на певний момент владу, є структурними елементами громадянського суспільства. Попри існування у 1952–1989 роках партійної системи з партією-гегемоном (Польська об'єднана робітничая партія), існували організаційно автономні, але фактично підконтрольні гегемону Об'єднана селянська партія та Демократична партія [4, с. 159]. Різноманітними налаштованими антисоціалістично групами в середовищі партій у 1967–1968 роках були організовані студентські виступи в університетських центрах [19]. На початку 1980-х років виник широкий ідеологічний спектр нелегальних громадських

організацій – від соціалістичних (Польська соціалістична партія) до ліберальних («Незалежність»), які стали основою для формування опозиційних політичних партій [4, с. 158].

Отже, польське суспільство станом на кінець 1980-х років уже мало високий ступінь ментально-психологічної готовності народу до демократичних змін супроти привнесеного ззовні комуністичного режиму [5, с. 174]. Передумови такої готовності виникли не в одночасся, а нагромаджувалися тривалий час. Формуванню польського громадянського суспільства сприяло згуртування усіх прошарків суспільства для страйків промислових працівників, а також подальші судові процеси над робітниками. І результатом цього було те, що саме Польща була першою з-поміж країн Центрально-Східної Європи, які вступили на шлях демократизації; у цій державі, як слушно відзначає О. Кукуруз, вперше сформувалася опозиція [9, с. 1].

Піднесення громадянського суспільства припадає на 1988 рік, воно стало більш радикальним у своїх державотворчих вимогах. Від організації захисту прав робітників громадянське суспільство Польщі 1988–1989 роках перейшло до завдань загальнодержавного значення. Саме події 1989 року призвели до еволюції польського громадянського суспільства та динамічного розвитку неурядового сектора. Г. Вонсович відзначає, що на українських теренах початок уживання терміна «громадянське суспільство» пов'язується найперше з польською «Солідарністю» [2, с. 6]. Розпочаті польським громадянським суспільством перетворення у 1990-х роках одразу містили, на думку В. Нечитайла, чітке бачення кінцевої мети та уявлень про необхідні кроки, а не перебували на роздоріжжі векторів подальшого розвитку; за нетривалий час було визначено базові цінності суспільства, стратегію внутрішнього та зовнішнього розвитку країни [11, с. 18]. Якщо порівнювати тогочасне польське громадянське суспільство з аналогічними спільнотами країн Центрально-Східної Європи, то слушно видається оцінка українського історика В. Газіна, який схарактеризовує його, на відміну від багатьох інших, як рішуче, енергійне й ефективне [3, с. 3–4].

Зусиллями «Солідарності» та інших акторів громадянського суспільства було те, що Польща стала першою країною східного блоку, яка сформувала некомуністичний уряд. Наприклад, до таких інших акторів можна віднести і римо-католицьку церкву: «завдяки масовому поширенню католицизму в цих країнах костьол виконував функцію посередника при врегулюванні політичного конфлікту між владою й опозицією у 1989 році» [12, с. 38].

Водночас зі здобутками польське громадянське суспільство мало й певні особливості розвитку уже на початку 1990-х років:

– політична система Польщі швидко стала мультипартійною. Цьому сприяла спрощена процедура реєстрації за наявності критично низької мінімальної кількості членів (15-ть осіб) зумовило появу понад 250 «канапових» партій*. Зауважимо: чимало з тогочасних партій утворилися через розкол колишніх однопартійців по «Солідарності». Така партійна турбулентність призвела до значної роздрібненості партій, парламентських криз, що ослаблювало польське громадянське суспільство;

– тогочасна структура польського громадянського суспільства була диспропорційною. У ній домінували політичні партії, а інші елементи громадянського суспільства (які до того ж почали формуватися значно раніше за партії, ще за соціалістичної системи), мали незначний вплив. Г. Зеленько звернула увагу, що лише під впливом процесів приватизації, соціально-економічних реформ, проведених у 1990-х роках, було усунуто згадані диспропорції в структурі громадянського суспільства [6, с. 22].

Зазвичай, польська влада була прихильна до ідеї розвиненого громадянського суспільства та співпраці держави з ним. Антиприкладів є небагато. Можна згадати про прем'єр-міністра Я. Качинського, який у 2006 році висловився, що ідея громадянського суспільства слугувала найперше політичним інтересам дисидентів, які хотіли мати інструмент політичного впливу, позаяк не змогли побудувати сильну партію; політик схарактеризував громадянське суспільство, як «безглузду побудову» [34].

Як і громадянське суспільство у будь-якій країні, польське є багатоелементним: неурядові організації (а у Польщі це найперше це асоціації та фонди), ті політичні партії, які не здійснюють державну владу, незалежні медіа тощо. Якщо у 1990-х роках польське громадянське суспільство стрімко розвивалося за фінансової підтримки Заходу, найперше – північноамериканських фондів [20], то від початку XXI століття намітилися ознаки стагнації в його еволюції, динамічний розвиток третього сектору сповільнився [18, с. 78]; а після вступу Польщі до ЄС у 2004 році донори почали поступово зменшувати фінансову підтримку Центрально-Східної Європи.

Помітним є дисбаланс між кількісними та якісними параметрами розвитку сьогоденного польського громадянського суспільства. Це ілюструють дані, наприклад, за 2014 та 2016 роки. Так, у 2014 році кількісно «третій сектор» Польщі охоплював близько 72 тис. асоціацій і подібних громадських організацій, 12,9 тис. профспілок, 10,7 тис. фондів, 1,8 тис. соціально-релігійних організацій, 0,3 тис. організацій роботодавців, менш як 0,1 тис. політичних партій [30]. За даними за 2016 рік у Польщі зареєстровано уже аж 17 тис. фондів і 100 тис. асоціацій, але близько чверті зареєстрованих організацій неактивні, тобто наразі працює близько 90 тис. фондів та асоціацій [18, с. 78]. Аналіз відсоткового співвідношення між урядовими організаціями за основним напрямком їх діяльності засвідчив: таким питанням, як законність, права людини (тобто, сфера, максимально наближена до боротьби з корупцією, що є предметом нашого дослідження) займаються лише 2 % організацій; натомість переважають недержавні організації, які заопікуються спортом, туризмом, відпочинком (34 %), освітою, вихованням (15 %), культурою та мистецтвом (13 %) тощо [18, с. 79].

Отже, хоч у Польщі загалом зареєстровано таку значну кількість неурядових організацій, з них близько третини узагалі не працюють [22], а лиш незначна частина (кількісно яку не можуть означити навіть польські дослідники [23, с. 250]) залучені до випрацювання антикорупційної політики, а також питань належного врядування. Водночас оцінка правового регулювання діяльності інституту громадянського суспільства та його акторів у Польщі засвідчує: норми польського права уможливають вільне проведення різних заходів, зокрема й тих, що спрямовуватимуться на протидію корупції [23, с. 252]. Можливо, причину доцільно розглядати й в площині проблем фінансування НУО. Зазвичай, їх річний бюджет не перевищує 2,5 тис. євро, причому більшість надходжень – від держави, органів місцевого самоврядування [22, с. 71–76]. Коштами від ЄС можуть заручитися лише найсильніші організації (не більші 10 % зі загального числа польських НДО, які здатні впоратися зі складними процедурами ЄС [24]). Більш, ніж половина польських НДО не мають більш як трьох донорів [22, с. 71–76]. Можливість отримання підтримки від фізичних осіб є законодавчо унормована, але не більше 20 % поляків у різних опитуваннях відзначали, що робили незначні пожертви на користь певних організацій третього сектора [17]. Видається, що загалом у Польщі є низький рівень культури благодійності [23, с. 255], але це питання потребує окремого вивчення для уточнення висновків.

Польським НДО надана можливість займатися діяльністю, яка уможливує отримання доходу, але лише невелика кількість організацій на практиці отримують його від такої своєї діяльності. Не в останню чергу з причини відсутності коштів, польські НДО не можуть залучити професійних працівників [21] (правників, економістів та ін.), які є необхідними в такій сфері, як антикорупційна протидія – така діяльність мусить бути оперта про професіоналів, інакше перетвориться у дешевий популізм.

Дослідники [18, с. 93] польського громадянського суспільства вказують на низку тенденцій у його розвитку, а саме: простежується небажання уряду фінансово підтримувати третій сектор; звужується доступ до фондів ЄС; виникають організаційні проблеми (нестача людських ресурсів, відсутність добре обізнаних у певних питаннях працівників тощо). Відзначається необхідність скасування тих податкових, фіскальних норм польського законодавства, які стримують приватних донорів у їх можливій підтримці «третього сектора» [23, с. 252]. Сучасний стан громадянського суспільства в Польщі оцінюється польськими дослідниками як незадовільний з огляду на слабку співпрацю громадськості до співпраці задля спільного блага, невисоку загальну зацікавленість суспільно-політичним життям. Також польські НУО погано фінансовані, без сильної бази членства, недостатньо прозорою є їх діяльність [27]. Є проблеми з прозорістю роботи польських НДО, найперше в частині вимоги донесення до громадськості необхідної інформації, річних та ін. звітів (тобто тієї, яка вимагається законом «Про загальний доступ до публічної інформації», 2001). Зокрема, від 2003 року функціонує Бюлетень публічної інформації (<https://www.bip.gov.pl/>), на якому має бути у відкритому доступі уся значуща публічна інформація, але дослідники питання відзначають, що від польських НДО надходить недостатньо інформації [23, с. 256].

Звернімося до з'ясування масштабів політичної та ін. видів корупції у цій країні та проаналізуємо зміну динаміки корупційних практик у Польщі. До того часу, як у ЄС не прийняли Румунію та Болгарію, саме Польщу уважали найкорумпованішою країною ЄС [10], попри те, що Польща криміналізувала корупційні злочини і послідовно адаптовувала національне законодавство до міжнародних і європейських конвенцій. Ще до прийняття до ЄС була затверджена перша антикорупційна стратегія уряду (2002 рік), яка визначала план впровадження механізму взаємодії урядових установ і громадськості при проведенні антикорупційних розслідувань, а також

пропагувала нетерпимість до корупції в суспільстві. На тлі серії гучних корупційних скандалів (наприклад, т. зв. «афери Рівіна» [8]) президент Л. Качинський і правляча партія «Право і справедливість» від 2005 року перейшли від «паперового етапу» розробки стратегій до проведення антикорупційної кампанії. Зокрема, було створено Центральне антикорупційне бюро (діє з червня 2006 року), яке наділене широкими повноваженнями [25, с. 84].

У новітній польській історії багато драматичних сюжетів на корупційну тематику: втрата перспективного політичного майбутнього за незадекларований подарунок, судові вироки щодо футбольної команди тощо [1]. Так, у 2007 році за грати на 3,5 роки потрапив экс-міністр спорту Т. Ліпця за отримання хабара у розмірі понад 25 тис. дол. США; у 2009 році велось слідство щодо лідера фракції керівної на той час партії «Громадянська платформа» З. Хлебовського (його підозрювали у лобюванні інтересів грального бізнесу в Польщі); у 2013 році розглядалася справа щодо экс-міністра транспорту С. Новака (він не вписав у майнову декларацію годинника вартістю понад 2,5 тис. дол. США й отриманий у лізинг автомобіль Volvo). Величезним джерелом для корупційних зловживань став футбольний чемпіонат «Євро-2012» (тендери щодо будівництва інфраструктури). За даними польського Міністерства юстиції лише за 2015 рік зафіксовано близько 18 тисяч корупційних злочинів; вироки винесені щодо понад 2,4 тис. осіб, але в основному санкціями були штрафи або умовні терміни ув'язнення; лише 41 корупціонер був засуджений до тюремного ув'язнення. Ці та інші справи засвідчують доволі високий рівень роботи польських антикорупційних органів – Центрального антикорупційного бюро, Агенції внутрішньої безпеки та Центрального слідчого бюро поліції.

Формою консолідації польського суспільства в антикорупційній протидії було опитування населення (листопад 2007) щодо доцільності збереження Центрального антикорупційного бюро. Його проводили після низки звинувачень щодо його ніби-то політичної заангажованості (викриття корупції найперше серед політичних опонентів Л. і Я. Качинських). Переважна більшість громадян Польщі висловилося за збереження Антикорупційного бюро, лише 10% поляків проголосувало за ліквідацію структури [14]. Такий результат цілком прийнятно розглядати як народне визнання ефективності роботи бюро, а також прояв консолідації суспільства довкола потреби активної антикорупційної протидії.

Якщо звернутися до Індексу сприйняття корупції, який щороку визначає Transparency International, то від 2012 до 2016 років Польща повільно, але набирала бали (2012 – 58, а в 2016 – вже 62), піднімаючись у списку. Але за результатами досліджень за 2017 рік, відбувся спад – до 60 балів, що змістило Польщу з 29-го одразу аж на 36-е місце у світі [31]. Схожі спади індексу простежуються й деяких інших країнах Центрально-Східної Європи (наприклад, Угорщині). У Польщі зниження в індексі були одразу оцінені як поразка уряду правлячої партії «Право і справедливість», яка боротьбу з корупцією має серед пріоритетів.

Дослідження польського Центру дослідження громадської думки (CBOS 67/2017) [28] вказує на добре сформоване негативне ставлення більшості громадян до проблеми корупції. Переважна більшість опитаних (76%) вважають корупцію в країні великою проблемою, 15% оцінюють масштаби корупції як незначні, а 1% – дуже незначні. Серед корумпованих сфер суспільного життя найчастіше респонденти відзначали політику (48%) та сферу охорони здоров'я (38%), суди та прокуратуру (32%), а також органи місцевого самоврядування (30%). Проблема корупції, вважають опитані, менш виражена у центральних установах, міністерствах (21%), державних компаніях (17%), поліції (16%), на приватних підприємствах (12%). Це ж опитування засвідчує, що поляки сприймають заходи, спрямовані на протидію корупції позитивно. Для 59% з опитаних політичний клімат у Польщі навколо теми корупції сприяє боротьбі з цим явищем. Водночас близько третини респондентів (29%) переконані, що у польської влади відсутня політична воля в протидії корупції.

Інституції громадянського суспільства розглядаються Польщею як важливі актори антикорупційної протидії [23, с. 10], але чи активним є саме громадянське суспільство у процесі боротьби з корупцією? Якщо аналізувати участь польських НДО у формуванні національної антикорупційної політики, то складно ствердити, що польське громадянське суспільство є діяльним у цьому процесі. З точністю можемо констатувати антикорупційну активність кількох організацій, які в основному локалізовані у Варшаві. Це Фондація ім. Стефана Баторія, Гельсінський Фонд з прав людини, Асоціація лідерів локальних громадських груп, Transparency International – Poland. Однією із найуспішніших у громадській антикорупційній протидії в Польщі є діяльність Фондації ім. Стефана Баторія. Фондація здійснює велику програму «Відповідальна держава», в рамках якої

перманентно здійснюються такі моніторинги, як «Барометр корупційного ризику в державних закупівлях», «Моніторинг кандидатів на державні посади» та ін.

У спільному дослідженні [23, с. 261] дослідженні польського Інституту публічних справ і Transparency International щодо корупції та ролі різноманітних державних і недержавних інституцій у протидії корупції відзначено: польський «третій сектор» не має стабільного фінансування; домінують державні кошти у бюджеті організацій, але це може розглядатися як певний недолік щодо тих організацій, метою яких є протидія корупції, нагляд за належним урядуванням тощо; також виникають проблеми з прозорістю самих НДО. Видається, що для польських неурядових організацій важливо активізувати залучення коштів від приватних донорів задля організації ефективної роботи своїх спільнот.

Щодо польських громадян, то відзначимо: вони вкрай нечасто мобілізуються саме проти корупції. Наприклад, у 2017 році найбільші акції протесту поляків стосувалися суперечливої реформи судоустрою, жорсткішання законодавства про аборти, але аж ніяк не проти корупції. Водночас у інших державах Центрально-Східної Європи (найперше, Румунії, Словаччині та ін.) це було однією з основних тем протестів. Польські антикорупційні виступи громадськості, якщо такі проводилися узагалі, були настільки незначими, що не потрапляли у світові медіа, новинарні сайти, і навіть моніторинг польських електронних джерел не дозволив нам віднайти якусь інформацію про антикорупційні акції протестів поляків за останні роки. Припускаємо, що причиною може бути те, що корупція не є топ-проблемою Польщі в оцінці громадськості, адже ті питання, які сильно сколихують спільноту, все ж відгомін знаходять. Водночас, оскільки Польща не є, образно кажучи, «територією, вільною від корупції», тому будь-яке резонансне викриття може стати детонатором згуртування громадськості у протидії корупційним практикам.

Багато досліджень показують, що найбільш ефективним механізмом обмеження корупції є зміна соціального ставлення до неї [32], тобто мова про програми, спрямовані на підвищення рівня громадянської політичної компетентності [29]. Втілювати такі програми формування демократичної політико-правової культури є тим завданням, яке в успішних демократіях найперше реалізують саме громадянські суспільства. Досвід скандинавських держав слугує добрим прикладом цьому.

Отже, вплив тих польських інституцій громадянського суспільства, які мають своїм завданням антикорупційну протидію, на сьогодні не можна вважати значним [23, с. 249]. Більше того, як у межах правових норм, так, відповідно, й на практиці, рівень залученості польського «третього сектора» до вироблення антикорупційної політики сьогодні є невисоким. Але водночас Польща для України є добрим прикладом того, які завдяки активному громадянському суспільству змінюється вектор розвитку держави та привертається увага до проблем належного урядування.

Примітки:

* Відзначимо поступове зменшення кількості партій, наприклад, у 2007 році їх було уже 130 [6, с. 25], 2014 – менше сотні, станом на 01.03.2018 р. – 69 [33].

Бібліографічний список:

1. Банахевич Ю. Польща і корупція: Життя чиновників «відкриють» законом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2222765-polsa-i-korupcia-zitta-cinovnikiv-vidkriut-zakonom.html>
2. Вонсович Г. Б. Еволюція уявлень про громадянське суспільство в період постсоціалістичної модернізації у країнах ЦСЄ (кінець 80-х – 90-і роки ХХ століття) / Г. Б. Вонсович : Матеріали наук.-практ. конф. (19 квіт. 2012 р., м. Кам'янець-Подільський) [«Країни Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичної демократичної трансформації»]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – С. 6–9.
3. Газін В. П. Історична долі ЦСЄ: до і після комунізму. In Матеріали науково-практичної конференції / В. П. Газін : Матеріали наук.-практ. конф. (19 квіт. 2012 р., м. Кам'янець-Подільський) [«Країни Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичної демократичної трансформації»]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – С. 3–6.
4. Гайданка Є. І. Плюралізація партійної системи Польської Республіки: передумови та етапи становлення / Є. І. Гайданка // Грані. – 2014. – № 5. – С. 157–161.
5. Задорожний І. Трансформація політичної системи Польщі в умовах переходу до демократії / І. Задорожний // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. – Сер. «Політологія, Соціологія, Філософія». – 2010. – № 14. – С. 174–179.
6. Зеленько Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України) : автореф. дис ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Галина Іванівна Зеленько. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2007. – 32 с.

7. Зеленько Г. І. Політична матриця громадянського суспільства: досвід країн Вишеградської групи та України / Г. І. Зеленько. – К. : Знання України, 2007. – 336 с.
8. Корупційний скандал в Польщі: нові версії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.telekritika.ua/column/2003-02-05/1012>
9. Кукуруз О. В. Політична опозиція в Україні та Республіці Польща в умовах демократичної трансформації: порівняльний аналіз : автореф. дис ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Оксана Володимирівна Кукуруз. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України 2008. – 20 с.
10. Науменко Д. Як боролися з корупцією Естонія та Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/economics/2015/05/18/305287_yak_borolisya_z_koruptsiieyu_estoniya.html
11. Нечитайло В. В. Політична опозиція як важливий інститут політичної системи: польський урок для України / В. В. Нечитайло : Матеріали наук.-практ. конф. (19 квіт. 2012 р., м. Кам'янець-Подільський) [«Країни Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичної демократичної трансформації». – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – С. 17–20.
12. Смірнова В. В. Особливості формування інститутів громадянського суспільства в країнах Центрально-Східної Європи / В. В. Смірнова : Матеріали наук.-практ. конф. (19 квіт. 2012 р., м. Кам'янець-Подільський) [«Країни Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичної демократичної трансформації». – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – С. 34–38.
13. Телегуз А. В. Роль незалежної самоврядної професійної спілки «Солідарність» у творенні новітньої Польської держави (1980–1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. н.: 07.00.02 – всесв. іст. / Андрій Володимирович Телегуз; Дипл. акад. України при МЗС України. – К., 2009. – 20 с.
14. Хвацький М. Центральне антикорупційне бюро: польський досвід протидії корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://corruptua.org/2013/07/tsentralne-antikoruptionsiye-byuro-polskiy-dosvid-protidiyi-koruptsiyi/>
15. Чекаленко Л. Д. Специфіка формування громадянського суспільства в Республіці Польща / Л. Д. Чекаленко // Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи. – 2012. – С. 261–272.
16. Якименко Ю. Еволюція опозиції у Республіці Польща / Ю. Якименко // Вісн. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. – Сер. «Філософ.-політолог. студії». – 2017. – № 15. – С. 213–220.
17. Baczko A. Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań / A. Baczko, A. Ogrocka. – Warszawa : Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe CEE i Fundację im. Stefana Batorego, 2008. – 79 p.
18. Belokurova E. (Ed.). 2016 Report on the State of Civil in the EU and Russia. – Berlin : EU-Russia Civil Society Forum, 2017.
19. Friszke A. The March 1968 Protest Movement in Light of Ministry of Interior Reports to the Party Leadership [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.columbia.edu/cu/ece/research/intermarium/vol1no1/friszke.html>
20. Gliński P. Polska po przejściach. Barometr społeczno-ekonomiczny / P. Gliński // Deniszczyk M., Supińska J. (Eds.). – Warszawa : Sektor obywatelski w słabej demokracji. Stowarzyszenie Studiów i Inicjatyw Społecznych, 2003. – P. 22–30.
21. Grabowska M. Podstawowe dane o stowarzyszeniach i społecznych podmiotach wyznaniowych działających w 2008 r. / M. Grabowska, S. Mocek, E. Wnuk-Lipiński. – Warszawa : Departament Badań Społecznych, 2010.
22. Herbst J. Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badań 2008 / J. Herbst, M. Gumkowska, P. Radecki. – Warszawa : Stowarzyszenie Klon/Jawor, 2010.
23. Kobylińska A., Makowski G., Solon-Lipiński M. (Eds.). Mechanizmy przeciwdziałania korupcji w Polsce. Raport z monitoring. – Warszawa : Fundacja Instytut Spraw Publicznych, 2012. – 279 p.
24. Kolankiewicz E. Organizacje pozarządowe a fundusze strukturalne / E. Kolankiewicz, Z. Komorowska, M. Wasilewska. – Warszawa : Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, 2008. – 300 p.
25. Lampart D. Skuteczność zwalczania korupcji w Polsce Obronność / D. Lampart // Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej. – 2015. – 3 (15). – P. 81–92.
26. Makowski G. (2008). Organizacje pozarządowe i władza publiczna. Drogi do partnerstwa // Nowe płaszczyzny dialogu obywatelskiego między władzą i organizacjami pozarządowymi w Polsce / Makowski G., Schimanek T. (Eds.). – Warszawa: Institute of Public Affairs, 2008. – P. 73–92.
27. Makowski G. Zmiana czy stagnacja? Polityka państwa wobec organizacji pozarządowych po wyborach w 2007 r. / G. Makowski // Demokracja w Polsce 2007–2009; L. Kolarska-Bobińska, J. Kucharczyk (Eds.). – Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2009.
28. Opinie na temat korupcji w Polsce. Komunikat z badań nr 63/2017. Warszawa: Centrum Badania Opinii Publicznej, 2017.
29. Plecka D. Obywatelskie kompetencje polityczne / D. Plecka, A. Turska-Kawa, W. Wojtasik // Kultura i Edukacja. – 2013. – № 96 (3). – P. 73–97.
30. Podstawowe dane o sektorze non-profit w 2014 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoleczna-wolontariat/gospodarka-spoleczna-trzeci-sektor/podstawowe-dane-o-sektorze-non-profit-w-2014-roku,2,5.html#>

31. Tumidalski W. Polska spadła w tegorocznym Indeksie Percepcji Korupcji [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rp.pl/Prawo-karne/302229891-Polska-spadla-w-tegorocznym-Indeksie-Percepcji-Korupcji.html>
32. Turska-Kawa A. Psychologiczne determinanty korupcji politycznej / Postawy wobec korupcji w samorządzie terytorialnym; A. Turska-Kawa, M. Czaja (Eds.). – Katowice: Fundacja Akademicka IPSO ORDO.
33. Wykaz partii wpisanych do ewidencji partii politycznych [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pkw.gov.pl/322_Wykaz_partii_politycznych
34. Wywiad Cezarego Michalskiego z Jarosławem Kaczyńskim: «PIS nie jest partią niezadowolonych» // Dziennik. – 2006. – 21 kwietnia.

Kabantseva I. A. Constructive informal institution of civil society vs. destructive informal institution of corruption: the Polish experience of inter-institutional confrontation

The article investigates the role of the constructive informal institution of civil society in anti-corruption counteraction. It emphasizes that the civic activism can become a driving force in preventing dishonesty in politics, while the inertia of civil society leads to “shadowing” of politics, causing a corruption “capture” of the state by interested political and economic actors. The potential of the civil society in the implementation of anti-corruption mechanisms is shown on the example of Poland. The author studies: the formation of the Polish civil society and factors that influenced its evolution; the scale of political and other types of corruption in this country; changes in the dynamics of corruption practices; the specific role of the civil society institutions in counteracting corruption in Poland.

Attention is paid to the level of corruption in Poland and its main manifestation. The study investigates the activities of the Polish civil society institution as anti-corruption counteraction actors. It is noted that there are few associations and foundations focusing on the anti-corruption activity. The political parties and media pay more attention to the issue of corruption. It reports the projects of the Stefan Batory Foundation, Helsinki Foundation for Human Rights, Association of the Leaders of Local Public Groups, and Transparency International Poland. The successful anti-corruption projects of the civil society include the “Responsible State” program of the Stefan Batory Foundation (the “Barometer of corruption risk in government procurement” monitoring, “Monitoring of candidates for public offices” etc.). It is noted that the Polish “third sector” does not have stable funding; government funds dominate in the budgets of organizations, which is a disadvantage for anti-corruption NGOs. It is emphasized that the Polish citizens were rarely mobilized specifically against corruption, although some other issues (such as the judicial reform, tightening of the abortion law etc.) caused mass protests. The author notes a low level of involvement of the Polish “third sector” in the development of anti-corruption policy. At the same time, it is emphasized that Poland is a good example for Ukraine of how the vector of state development changes thanks to the active civil society and attention is drawn to the problems of good governance.

Key words: *civil society, corruption, Poland.*